

פסח + מתחיל בגנות ומסיים בשבח - יסוד העולם והאדם קבוצה

בכל מה שרוצה, כל שכן לחבר רע המשפיע עליו לרעה, כי אלו אינם חברים אמיתיים אלא שונאים.

אלא הכוונה היא לחבר שרוצה בטובת חברו, וכיון שאדם יש לו נגיעות ורצונות, אינו יכול להכיר את האמת לעצמו. אבל חברו, אף אם הוא במדריגתו, מכל מקום הוא עומד מבחוץ ויכול להכיר את הדברים כאשר הן באמת. והוא יעורר את חברו ויעזור לו, ובצירוף עם מה שיקבל מרבו, יזכה האדם לעבוד ה' כראוי, ולעשות חלקו בהבאת הבריאה אל תכליתה, דהיינו גילוי כבוד שמים בעולם על ידי מעשיהם של בני ישראל.

מתחיל בגנות ומסיים בשבח - יסוד העולם והאדם

מתחיל בגנות ומסיים בשבח

תנן במסכת פסחים (דף קטז, א):

מתחיל בגנות ומסיים בשבח, ודורש מארמי אובד אבי עד שיגמור כל הפרשה כולה.

ובפשטות הא דצריכים להתחיל בגנות ולסיים בשבח הוא דין בקיום מצות סיפור יציאת מצרים, שכדי להעריך כראוי את ההטבה של הגאולה, צריכים מתחילה להכיר את הצרה והשעבוד.

אולם המהר"ל גילה לנו שהענין של התחלה בגנות וסיום בשבח, הוא יסוד גדול בכל מהלך העולם. וכך הם דבריו (גבורות ה' פרק נב):

כאשר תבין עוד, תדע עוד - כי השבח שקודם לו גנות, יותר שבח, כמו שתראה כי היום - קודם לו הלילה, וזה מפני כי השלמות אינו נמצא בהתחלתו בעולם הזה. וכאשר יגיע לנמצא שלמות מה, אי אפשר שיהיה לו אותה המעלה בתחלתו, כאשר היא מדריגה עליונה אלקית, שאין המקבל ראוי אל מעלה הגדולה האלקית שיהיה כך מהתחלתו. לפיכך המעלה אלקית יוקדם לה גנות,

ולבסוף יעלה אל מעלה האלקית, כי כך ראוי אל מעלה האלקית שלחסרון המקבל אינה נמצאת בו תחלה.

והיינו, שהענין של מתחיל בגנות ומסיים בשבח אינו רק דרך של קיום מצות סיפור יציאת מצרים, אלא הוא מהלך של השגת מעלות עליונות בעולם הזה, כי אי אפשר למעלה אלקית לחול בעולם הזה בהתחלתה, אלא צריכים להקדים לה גנות קודם, כמו שהלילה קודם ליום.

אלפיים תוהו

והמהר"ל ממשיך לבאר שגם במהלך תולדות העולם, אנו רואים סדר זה של התחלה בגנות וסיום בשבח:

וזה נמשך אל הויית העולם הזה, שאין בתחלתו נמצא מעלתו, אבל התחלתו הוא בשפלות, ומתעלה באחרונה. ולא היה כדאי העולם הזה לקבל המעלה הזאת, שיהיה האור בתחלתו, כי האור הוא מעלת המציאות, לכך יוקדם לו לילה. ולפיכך תמצא גם כן כי העולם הזה היה נוהג בשפלותו מתחלת בריאתו, דומה ללילה, עד שבא אברהם אבינו, שהוא היום, שאברהם היה כמו אור היום. וזהו שאמרו רז"ל (ע"ז ט, א) ב' אלפים תוהו, כלומר שהמציאות חייב להיות תוהו בראשונה, להיות נמשך אחר ענין העולם הזה אשר התחלתו תוהו, ואין בהתחלתו המעלה העליונה. ולכך דבר זה מורה על המעלה האלקית, אשר היה להם תחלה גנות, ואחר כך היה הקב"ה מעלה אותם אל מדריגה האלקית, וזהו כפי סדר העולם כמו שאמרנו.

הרי שתכלית הבריאה היתה שיהיה אדם המכיר את בוראו יתברך, שהוא אברהם אבינו. אבל קודם שיבוא אברהם, שהוא כמו אור היום, צריך לבוא הלילה, שהוא השני אלפים תוהו, שלא היו מכירים את הקב"ה, אלא עובדים עבודה זרה.

מתחיל בגנות – מתחילה עובדי עבודה זרה או עבדים היינו

והנה אמרינן בפסחים שם על משנה זו:

מאי בגנות, רב אמר מתחלה עובדי עבודת גלולים היו אבותינו, ושמואל אמר עבדים היינו.

ומבאר המהר"ל (שם), שאין מחלוקתם מיוחדת לסיפור יציאת מצרים, אלא יסוד פלוגתתם הוא מה הוא עיקר גנותו של אדם:

וטעם מחלוקת שלהם, כי לדעת רב "מתחלה עובדי עבודה זרה" הוא הגנות, שזהו גנות דבק בנפש, כי בוודאי שאין הגוף מקבל פחיתות העבודה זרה, כי אם הנשמה. וטעם רב שחשב גנות נפש גנות יותר, שהגנות אשר דבק בנפש גורם אבדון, כי הנפש אשר תצא מן אשר ראוי לנפש, בסוף תלך הנפש לאבדון. ושמואל סובר שהגנות אשר הוא דבק בגוף הוא יותר, שגנות שלו גנות נמצא ונראה עתה, ולפיכך עבדים היינו הוא עיקר הגנות, גם כי הגנות דבק יותר בגוף במה שהגוף הוא בעל חומר וגנות דבק בו, אבל הנפש אף על גב שהגנות בנפש מביא לידי העדר בסוף, אין זה דרך גנות כמו שהוא בגוף שהגנות שייך בו במה שהוא גוף שפל בעצמו שייך בו גנות וזה ידוע.

והיינו שרב סובר שעיקר הגנות הוא גנות הנפש, שעל ידי שאדם עובד עבודה זרה הרי נשמתו נפחתת. אבל שמואל סובר שעיקר הגנות תלויה בגוף, כי הגוף שהוא שפל וחומרי שייך בו הגנות ביותר.

ארבע גלויות בבריאת העולם

ועל פי דברי המהר"ל נבוא לבאר דברי חז"ל במדרש (בראשית רבה ב, ד) על הפסוק "והארץ היתה תהו ובהו וחושך על פני תהום":

ר"ש בן לקיש פתר קריא בגלויות, והארץ היתה תהו זה גלות בבל וכו', ובהו זה גלות מדי וכו', וחושך זה גלות יון וכו', על פני תהום זה גלות ממלכת הרשעה שאין להם חקר כמו התהום מה התהום הזה אין לו חקר אף הרשעים כן, ורוח אלהים מרחפת זה רוחו של מלך המשיח.

הרי שחז"ל ביארו שארבע הלשונות הנזכרים בפסוק זה מורים על ארבע הגלויות. תהו - זה בבל, כי בבל היתה מלאה עבודה זרה, שהיא דבר המתעה את האדם ומכסה ממנו את האמת שהאלקות שייכת רק להקב"ה. ובהו, שהוא ריקנות, הוא מלכות מדי ופרס, שהיו להוטים אחרי הגשמיות והחמריות, דברים ריקים שאין בהם כלום. וחושך הוא יון, שהמציאו מציאות חדשה של חשיבות האנושיות, בכלל זה המדע והפילוסופיה וחכמת יון, שכולם מסתירים את המציאות האמיתית ומחשיכים אותה. ועל פני תהום הוא אדום, שהם המשיכו את שיטת

יון כידוע מספרי תולדות העולם, והעמיקו אותה, והוא היסוד והשורש של כל תרבות העולם כיום.

ואחר כך "ורוח אלקים מרחפת על פני המים", שדרשו חז"ל על מלך המשיח. והיינו שכבר מתחילת בריאת העולם היה טבוע בו מהלך זה של "מתחיל בגנות ומסיים בשבח", שמתחילין עם התהו ובהו, החשך והתהום, שהוא שורש הגלויות, השעבוד והצרות. אבל מסיימים בשבח הגדול של ביאת המשיח, שיגלה אור גדול בכל העולם.

גנות ושבח ביציאת מצרים

וכן כלל ישראל כשהיו במצרים עברו את המהלך הזה. הרי מצרים היתה כוללת את כל הארבע גלויות. עבודה זרה, חומריות וגשמיות, מדע וחכמה, ועומקו של אדום. וגם בני ישראל ירדו שם למדריגה התחתונה, עד שהגיעו למ"ט שערי טומאה.

אבל מתוך אותו חושך, מתוך אותה גנות, יצאו למעלת הקדושה העליונה, ובמ"ט יום היו מוכנים לקבלת התורה. מתחיל בגנות ומסיים בשבח. כי רק במהלך זה אפשר להשיג שום מעלה רוחנית בעולם הזה, וכמו שביאר המהר"ל.

מתחיל בגנות ומסיים בשבח בחיי האדם

ובאמת מהלך זה של מתחיל בגנות ומסיים בשבח קיים בחייו של כל אדם ואדם. הרי אדם נולד והוא מלא כוחות ושאיפות, אבל הוא בגלות בבל, כולו מבולבל. הרי יש לו כח של השתוקקות ושאיפה, ובמקום להשתמש בכוחות אלו להשגות רוחניות, הוא משתמש בהם לחומריות וגשמיות.

למשל יש באדם כח נורא של תאות נשים, שהיא תשוקה אדירה עד מאד. אבל באמת הכח של תאוה זו ניתן באדם לרוחניות. הרי איתא בזוהר הקודש שאותה תאוה שיש לאדם לנשים, היא אותה תשוקה שבה אדם משתוקק ללימוד התורה. וזהו מה שאמר דוד המלך (תהלים קיט, כ): "גרסה נפשי לתאבה אל משפטיך בכל עת".

הרי שכל אחד ואחד במהלך חייו מתחיל בגנות, במצב שהוא תחת ממשלת ושליטת פרעה, שאמרו חז"ל שהוא היצר הרע. והוא בגדר עובד עבודה זרה ועבד. אבל האדם יכול לסיים בשבח, לצאת לחירות מיד פרעה ומצרים, מכח היצר הרע ומשיכת העולם.

כשרואים אדם בן ארבעים או חמשים, והוא תלמיד חכם, צדיק, עובד ה', מוכתר בשום מעלה ומדה טובה, צריכים לדעת יסוד גדול - הוא לא נולד כך. בודאי כוחות הנפש שהגיעוהו לידי כך היו טמונים בו מעת קטנותו, אבל אי אפשר שנולד עם המעלות הללו. כי המעלה האלקית אי אפשר להיות בהתחלה בעולם הזה, וכדברי המהר"ל. רק אחרי שנים של לימוד, עמילות, גידול ותיקון המדות, השיג את מעלתו.

[וצריך להזכיר שלא די בלימוד לבד, כי אדם יכול ללמוד לשם כבוד וגאווה, ואזי עדיין יהיה תחת ממשלתו של פרעה ושליטתו של מצרים.]

וידוע שכשקרא רבי אלחנן ווסרמן זצ"ל את ספר התולדות על החפץ חיים, הוא השליך אותו, באומרו שהספר מתאר את החפץ חיים כאילו נולד כך. והאמת שאינו כן, אלא כל אדם גדול בישראל נולד קטן, התחיל בגנות, ורק מכח עבודה רבה וממושכת עלה מעלה למדריגות הגבוהות ביותר. ובודאי שמי שעובד מקבל סיוע מן השמים, אבל ההתחלה היא עבודת האדם בעצמו, ורק אחר כך מגיעים אל הסיום בשבח.

וכל אחד ואחד יש לו את המהלך שלו, הוא נולד להורים שלו, בדור שלו ויש לו הנסיונות שלו. לכל אחד יש מצב של "עובדי עבודה זרה היו אבותינו" ומצב של "עבדים היינו" השייך לו במיוחד. ואם יעבוד ויעמול, לבסוף יגיע לשבח המיועד לו.

עולם הזה ועולם הבא

אולם יש לנו לעמוד על עוד נקודה חשובה. הנה כתב המסילת ישרים (פרק א) וז"ל, האדם לא נברא בעבור מצבו בעולם הזה אלא בעבור מצבו בעולם הבא, עכ"ל. והיינו שאף על פי שהאדם יכול להגיע למדריגה של "שבח" בעולם הזה, אבל תכלית השבח אינו משיג עד העולם הבא. באמת העולם הזה הוא כולו גנות כלפי העולם הבא.

וטעם הדבר הוא, שהעולם הזה הוא מקום העבודה, דהיינו המקום ללחום מלחמת היצר, כדי לבוא אל מחוז חפצו שהוא העולם הבא.

והשקפה זו יש לה משמעות גדולה למבטו של אדם על מצבו בעולם הזה. והיינו, כשאדם בא לידי נסיון, לפעמים הוא חושב, למה לי לעמוד בנסיון, הרי בלאו הכי איני בעל מדריגה גדולה. או, כשהוא רוצה ליזהר מעבירה שקודם לזה היה נכשל בה, ויצרו אומר לו, הרי בלאו הכי אתה נכשל בעבירות רבות ואף דומות לזו, ומה תועלת יש לך בזה.

אמנם אם יכיר את האמת, שהעולם הזה הוא עולם העבודה, ולכך נוצר, שבכל רגע ורגע הוא יכול להתעלות ולהתגדל על ידי עמלו. אם כן מה בכך שעל ידי עמידה בנסיון זה לא יתהפך לאדם השלם, מה בכך שעל ידי הזהירות מעבירה זו לא יהיה נקי לגמרי מן החטא, הרי העיקר בעולם הזה אינו השגת התכלית, אלא המהלך והעליה. וכל החלטה טובה, כל בחירה לצד הטוב ומיאון ברע, הוא שלב נוסף בעליה זו, וחשובה מאד בעיני בוראו. כל צעד ושעל, הוא חלק מהתהליך של "מתחיל בגנות ומסיים בשבח", שלא יגמר עד בואו לעולם הבא.

נסיונות של כל דור ודור

ומן הכלל של "מתחיל בגנות ומסיים בשבח" אנו למדין עוד יסוד גדול. הרי כשאנו מסתכלים על מצב הדור, נראה שהוא שפל מאד. יש קלקולים נוראים שלא שיערו אבותינו, כמו הטכנולוגיה וכל ההרס הכלול בה. ויש שיש להם געגועים לימים הראשונים, שלא היתה כל כך טומאה בעולם, לא היה העולם מלא תאוה והרדיפה אחריה.

אולם כשמסתכלים על מצב העולם מתוך מבט של "מתחיל בגנות ומסיים בשבח", נכיר את האמת. והיינו, שהקב"ה שברא את העולם גם מנהיג אותו, ורצונו יתברך שיהיה בו כל הרע והמכשולים והכוחות המושכים את האדם הנמצאים כיום. כי כולו הוא חלק מהמהלך של "מתחיל בגנות", המוביל את העולם אל יעודו ותכליתו. וכל הרע הוא הכרחי, לא שיש לו ערך לעצמו, אלא אדרבא, כדי שנלחם כנגדו ונתגבר עליו, ונבוא לידי השבח היותר גדול.

וכל זה יש לנו ללמוד מתוך מצות סיפור יציאת מצרים, שמתקיימת דוקא על ידי מתחיל בגנות ומסיים בשבח. כי יש לו לאדם להרגיש שיציאת מצרים נוגעת אליו ושייכת לו. כי אף שאין פרעה ומצרים קיימים, אבל עצם המהלך חוזר ונשנה בכל דור ודור ולכל יחיד ויחיד. לכולנו יש מצב של "מתחילה עובדי עבודה זרה" - גנות הנפש, ומצב של "עבדים היינו", גנות הגוף, ועל ידי עבודתנו נזכה ליציאת מצרים שלנו, נזכה לסיים בשבח.

